

11. Маркова А. К. Психология профессионализма. / – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.

12. Моросанова В. И. Стилевые особенности саморегуляции личности // Вопр. психол. – 1991. – № 1. – С. 121-127.

13. Самостоятельная работа студентов: теоретические и прикладные аспекты : сборник материалов международной научно-методической конференции / под ред. А. А. Баранова и Г. С. Трофимовой. – Ижевск, 2004. – 268 с.

14. Серегина Т. Н. Черты личности и когнитивный стиль: Взаимодействие и роль в успешности обучения: дис ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Серегина Татьяна Николаевна. – Краснодар, 2001. – 149 с.

15. Смирнов С. Д. Психологические факторы успешной учебы студентов вуза // Вестник Московского университета: Научный журнал. – 2004. – № 1. – С. 10-35.

16. Смирнов С. О. Влияние учебно-воспитательного процесса на успешность обучения в ВУЗе / С. О. Смирнов, Л. Я. Ковтун // Матеріали конференції «Актуальні питання науки та практики: досягнення та перспективи». – К., 2008. – С.101.

17. Соколова А. Е. Нейробиологические корреляты успешности обучения. Материалы конференции «Научно-практическая деятельность молодых ученых и студентов в рамках программы модернизации образования». – М, 2003. – С. 61-62.

18. Старикова А. Е. Социально-психологические детерминанты успешности обучения учащихся средних классов современной общеобразовательной школы : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Старикова Анна Егоровна. – Санкт-Петербург, 2004. – 191 с.

19. Шалина Е. М. Формирование личностной готовности учащихся к профессиональному выбору и профессиональному обучению (На примере педагогического лицея): дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Шалина Елена Михайловна. – Краснодар, 2000. – 203 с.

УДК 159.9

Тогобицька В.Д., начальник сектора правової роботи НУЦЗУ

ПСИХОПРОФІЛАКТИКА ТА ПСИХОКОРЕКЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДЕСТРУКЦІЙ ПОЖЕЖНИХ-РЯТУВАЛЬНИКІВ

У статті обґрунтовано сутність, зміст і структуру процесу психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежників-рятувальників, а також показано основні шляхи підвищення її ефективності.

Ключові слова: професійна діяльність пожежного-рятувальника, професійні деструкції, психопрофілактика, психокорекція.

В статтю обосновано суть, содержание и структуру процесса психологической профилактики профессиональных деструкций у пожарных-спасателей, а также показано основные пути повышения ее эффективности.

Ключевые слова: профессиональная деятельность пожарного-спасателя, профессиональные деструкции, психопрофилактика, психокоррекция.

Постановка проблеми. Розвиток реформи системи цивільного захисту України має на меті гарантувати швидке й ефективно вирішення аварійно-рятувальними підрозділами завдань щодо попередження та ліквідації надзвичайних ситуацій різної природи. Один з напрямків перетворення МНС – якісне підвищення ефективності професійної діяльності кожного працівника системи цивільного захисту. Аналіз практики роботи показує, що тільки 26 % пожежних-рятувальників експерти оцінюють як високоефективних у службовій діяльності. Результати свідчать, що існують значні відмінності між бійцями пожежно-рятувальних підрозділів як в ефективності вирішення поставлених перед ними професійних завдань, так і у величині зусиль і ресурсів, затрачених ними задля досягнення результату. Помилки і невдалі професійні рішення найчастіше є результатом прояву у пожежних-рятувальників якостей, що деструктивно впливають на процес і результати діяльності, іншими словами, професійних деструкцій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідники відзначають, що наявність професійних деструкцій не завжди призводить до неуспішної діяльності фахівця. Можливість такого феномена вчені пояснюють широкими компенсаторними здібностями людини. Однак і ці здібності небезмежні. Відсутність у сучасній практиці цілеспрямованої роботи посадових осіб щодо виділення професійних деструкцій та визначення шляхів їх профілактики призводить до неефективного використання наявних у працівників МНС ресурсів у значній мірі обмежує їх професійні можливості, що в кінцевому результаті впливає на їх психічне і фізичне здоров'я, ефективність та результативність виконання ними службових обов'язків.

Беручи до уваги важливість і відповідальність діяльності пожежних-рятувальників, психологічна профілактика прояву у них професійних деструкцій є найважливішим ресурсом підвищення ефективності системи цивільного захисту України в цілому. На жаль, нині цей напрямок роботи ще недостатньо забезпечений науково обґрунтованими методичними розробками. Разом з тим, дослідження механізмів, умов і закономірностей системи психологічної профілактики професійних деструкцій може стати підставою для вироблення дієвих рекомендацій керівникам з управління та оптимізації діяльності бійців пожежно-рятувальних підрозділів.

Проблема деструкцій взагалі і професійних деструкцій зокрема в різних аспектах розглядалася вченими на різних рівнях функціонування суб'єкта діяльності як системи: а) психофізіологічному (П.К. Анохін,

К.М. Гуревич, Л.Н. Корнеєва, В.Ф. Матвеев); б) психологічному (Н.П. Анісімова, Н.Л. Вигдорчик, А.К. Маркова, К.К. Платонов, В.В. Пронін, В.Д. Шадріков, Р.В. Шрейдер, Є.П. Ільїн, Є.А. Клімов, В.С. Мерлін); в) соціально-психологічному (Н.С. Фетіскін); г) соціальне (Л.С. Виготський, Б.М. Теплов). Серед сучасних робіт з цієї тематики можна виділити ряд робіт присвячених проблемам профілактики відхилень і деструктивності в поведінці військовослужбовців. Разом з тим проблему психологічної профілактики професійних деструкцій пожежників-рятувальників досліджено поки що недостатньо. Відсутні науково обґрунтовані методичні засоби для забезпечення цього напрямку роботи.

Висока актуальність, теоретична і практична значущість поставленої проблеми, з одного боку, і недостатня її розробленість, з іншого, визначили мету нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження обґрунтувати сутність, зміст і структуру процесу психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежників-рятувальників, а також виявити основні шляхи підвищення його ефективності.

В якості гіпотези було висунуто положення про те, що в умовах сучасних складних процесів перетворень системи цивільного захисту України суттєво зростають вимоги до рівня підготовки працівників МНС. На діяльність працівників пожежно-рятувальних підрозділів справляють значний негативний вплив професійні деструкції, а реальна підготовленість командирів та інших категорій фахівців до попередження і подолання професійних деструкцій не дозволяє ефективно вирішувати складні завдання виховного, профілактичного та коригуючого характеру.

Розв'язати виявлені протиріччя можливо на основі вдосконалення діагностики професійних деструкцій у пожежників-рятувальників, психологічного супроводу їх професійної діяльності, а також реалізації спеціально розробленої моделі.

Аналіз наукових і літературних джерел дозволив зробити висновок, що на сьогодні питання психологічної профілактики професійних деструкцій у працівників пожежно-рятувальних підрозділів не досліджувалися, хоча мають важливе практичне і теоретичне значення.

Центральною категорією, що відбиває сутність взаємодії людини і професії, є професійний розвиток, що у психології розглядається як фундаментальний процес зміни людини, як пояснювальний принцип становлення професіоналізму і як цінність професійної спільноти. Професійний розвиток зазвичай ототожнюють із прогресивним зміною людини: визріванням, формуванням, саморозвитком, самовдосконаленням.

Зміна особистості у процесі освоєння світу професій відбивається в понятті «професійне становлення», яке характеризує індивідуально своєрідний шлях (траєкторію) особистості з початку формування уявлень про професію і професійні наміри до завершення професійної біографії.

Важливою частиною тривалого процесу професійного становлення особистості є професіоналізація – «формування» суб'єкта, адекватного змісту і вимогам професійної діяльності.

Найбільш загальним процесом є професіональний розвиток, тому представляється виправданим поширити його методологічні основи на окремі прояви: професійне становлення і професіоналізацію людини.

Дослідники відзначають також, що багаторічне виконання однієї і тієї ж професійної діяльності призводить до появи професійної втоми, виникнення психологічних бар'єрів, збіднення репертуару способів виконання діяльності, втрати професійних умінь і навичок, зниження працездатності [1; 3; 5]. Можна констатувати, що на стадії професіоналізації по багатьох видах професій відбувається розвиток професійних деструкцій.

Професійні деструкції по суті – це зміни сформованої структури діяльності й особистості, що негативно позначаються на продуктивності праці і взаємодії з іншими учасниками цього процесу.

А.К. Маркова на основі узагальнення досліджень порушення професійного розвитку особистості виділила наступні тенденції професійних деструкцій: відставання, уповільнення професійного розвитку порівняно з віковими та соціальними нормами; дезінтеграцію професійного розвитку, розпад професійної свідомості і, як наслідок, – нереалістичні цілі, помилкові смисли праці, професійні конфлікти; низьку професійну мобільність, невміння пристосуватися до нових умов праці та дезадаптацію; неузгодженість окремих ланок професійного розвитку, коли одна сфера ніби забігає вперед, а інша відстає (наприклад, мотивація до професійного зростання є, але заважає відсутність цілісної професійної свідомості); ослаблення наявних раніше професійних даних, професійних здібностей, професійного мислення; спотворений професійний розвиток, поява раніше відсутніх негативних якостей, відхилень від соціальних та індивідуальних норм професійного розвитку, що змінюють профіль особистості; поява деформацій особистості (наприклад, емоційного виснаження і вигорання, а також ущербної професійної позиції); припинення професійного розвитку через професійні захворювання або втрату працездатності [3].

Професійно обумовлені деструкції передбачають неузгодженість структурних компонентів суб'єкта професійної діяльності. Повноцінне функціонування особистості пов'язане з гармонійним поєднанням різних рівнів особистісної організації. В ході онтогенетичного розвитку людини поступово усувається неузгодженість між індивідуальними властивостями різних рівнів. Вищі особистісні структури починають компенсувати нижчі розташовані (В. С. Мерлін, 1986). Інтеграція рівнів здійснюється в результаті діяльності людини, що вибирає ефективні способи поведінки, відповідні її особистісним особливостям і вимогам соціуму. Альтернативою може стати вироблення пристосувальних форм поведінки на одному з рівнів, що веде до деформації всієї структури.

Тому професійні деструкції порушують цілісність особистості, знижують її адаптативність, стійкість, негативно позначаються на продуктивності діяльності.

Розглянемо психологічну структуру суб'єкта діяльності з метою визначення можливих деструктивних змін.

Всебічне обговорення професійних деструкцій дозволило визначити їх видовий склад. Аналіз результатів діагностики показав, що ступень вираженості деструкції визначається стажем служби, змістом професійної діяльності та індивідуальними особливостями особистості працівника МНС.

Науковий аналіз проблематики виникнення та розвитку професійних деструкцій як явища дозволив висунути авторську позицію в розумінні сутності процесу психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників як цілеспрямованого, спеціально організованого процесу виявлення, попередження та подолання негативних факторів їх професійного розвитку, в ході соціально - професійної взаємодії, що стимулює становлення пожежних-рятувальників як фахівців, які відповідають об'єктивним вимогам своєї професійної діяльності в сучасних умовах.

Структура даного процесу, що припускає наявність обґрунтованих цілей, завдань, суб'єктів, закономірностей, протиріч, принципів, методів, форм, варіацій передбачуваного результату і передбаченого зворотного зв'язку, реалізується на двох рівнях: індивідуально-особистісному і груповій взаємодії. Процес передбачає три основних етапи: 1-й – первинно-профілактичний; 2-й – вторинно-профілактичний; 3-й – третинно-профілактичний. Всі елементи процесу взаємопов'язані, взаємообумовлені й являють собою цілісний процес.

Провідними елементами аналізованого процесу є суб'єкт профілактичної діяльності (начальники караулів, начальники пожежно-рятувальних частин, психологи МНС тощо) і об'єкт психологічної профілактики (пожежні-рятувальники з різними професійними деструкціями). Психологічна профілактика передбачає, як правило, спільний організований і одночасний вплив і взаємодію суб'єктів та об'єкта цього процесу. Суб'єкт процесу повинен прагнути найбільш повно і всебічно впливати на особистість проблемних пожежних-рятувальників, щоб досягти позитивних результатів у їх виправленні, в разі необхідності коригують свою профілактичну діяльність при отриманні інформації зворотного зв'язку. Оцінивши отриману інформацію, командири і психологи уточнюють цілі і завдання психологічної профілактики, вносять відповідні зміни в наступні превентивні впливи на бійців, що зазнають найбільших проблем при корекції власних професійних деструкцій.

У ході профілактичної діяльності необхідно змінити помилкові позиції й установки бійців, сформовані стереотипи їхньої поведінки, ви-

корінити негативні і сформувати позитивні професійно-важливі особистісні якості. Сприймаючи зовнішній вплив, пожежні-рятувальники переробляють його і пропускають крізь себе, спираючись на власні позиції, погляди, переконання й установки. Завдяки психологічній профілактиці підвищується роль самовиправлення проблемних бійців; в даному випадку вони виступають по відношенню до самих себе як суб'єкти профілактичної діяльності.

Необхідно зазначити, що для будь-якого соціально-психологічного процесу, в тому числі і розглянутого, характерна наявність ясного і конкретного блоку цілей, що дозволяють передбачити кінцевий результат діяльності. Видається, що основою цільового блоку процесу психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників може бути специфічна превентивна діяльність різних категорій командирів, начальників і психологів з виявлення та викорінення, з одного боку, причин, що сприяють формуванню у них деструктивної професійної поведінки, а також виправленню вже існуючих професійних деструкцій. Таке цілепокладання дозволяє вирішувати спільні цілі професійної системи в пожежно-рятувальному підрозділі, виділяючи при цьому специфіку вирішення завдань профілактичної діяльності.

Мета психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників конкретизує і визначає її специфічні завдання, що полягають: в цілеспрямованій роботі начальників караулів, начальників частин і психологів, спрямованій на підвищення продуктивності професійної діяльності пожежних-рятувальників; в оптимізації структури створюваної психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників; у вдосконаленні організації застосування заходів психологічної профілактики професійних деструкцій у бійців пожежно-рятувальних підрозділів; у підготовці офіцерів різних ланок управління до проектування та реалізації психологічної профілактики професійних деструкцій у працівників МНС; в поєднанні практичного досвіду профілактичної діяльності із сучасними досягненнями психологічної науки тощо.

З урахуванням вищевикладеного, слід визнати необхідність свідомої цілеспрямованої активності, спрямованої на створення та впровадження ефективної системи заходів психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників. Ця активність змістовно може розвиватися як одночасно, так і послідовно в декількох напрямках і полягати: у підвищенні соціально-психологічної компетентності пожежних-рятувальників; у вдосконаленні способів своєї професійної діяльності; в організації та проведенні особистісно-орієнтованої діагностики бійців; в оптимізації морально - психологічного клімату в пожежно-рятувальних підрозділах; у психологічному супроводі професійного розвитку пожежних-рятувальників; в оптимізації міжособистісної взаємодії в пожежно-рятувальних підрозділах тощо.

Вказані принципи визначають вимоги до відповідних методів, прийомів, засобів і форм. Методи процесу психологічної профілактики визначаються його метою, завданнями і змістом. Вони поділяються на прийоми, що їх складають, тобто способи профілактичних впливів на проблемних пожежних-рятувальників, відповідні конкретній ситуації. Методи і прийоми доповнюють один одного і скеровані на виправлення проблемної особистості в цілому. Дослідження показують, що окремо взяті методи і прийоми профілактичних впливів виступають як способи викорінення того чи іншого виду відхилень у поведінці (конкретного виду професійної деструкції), а комплексне їх застосування є важливою умовою профілактичної діяльності. Процес психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників здійснюється за допомогою різних засобів і форм, вибір яких залежить від особливостей бійців, причин виникнення та прояву у них професійних деструкцій, умов і можливостей превентивних впливів психологів і начальників підрозділів. Комбінації методів, прийомів, форм і засобів можуть бути різноманітними.

Всі профілактичні дії суб'єктів процесу підпорядковуються конкретним результатам профілактики. Результативність даного процесу визначається, головним чином, за допомогою ряду критеріїв. Ними є: спрямованість поведінки і рівень дисциплінованості пожежного-рятувальника; результати у професійній підготовці; ставлення до основних видів професійної та службової діяльності; співвідношення позитивних і негативних якостей в особистості бійця; ставлення до профілактичних дій і самовиправлення професійних деструкцій; стан психологічного та фізичного здоров'я.

Системний підхід до критеріальної бази, призначеної для оцінки рівня досліджуваного процесу, дозволив сформулювати взаємозв'язану систему, що складається з двох груп критеріїв та показників: критерії індивідуально-особистісного рівня – призначені для аналізу професійних деструкцій пожежного-рятувальника, виходячи з їх впливу на ефективність реалізації окремих професійних функцій і загальну успішність його діяльності; критерії рівня групової взаємодії – призначені для аналізу міжособистісної взаємодії та її впливу на характер прояву професійних деструкцій бійців. Ці критерії та показники дозволяють оцінювати оптимальність комплексу заходів щодо формування та розвитку професійно-орієнтованих індивідуального та організаційного потенціалу особистості пожежних-рятувальників.

Нами було проведено апробацію розробленої цільової програми психологічної профілактики та корекції професійних деструкцій, що включає в себе комплекс, який складається з шести паралельно реалізованих модулів заходів:

1-й модуль – заходи з підвищення соціально-психологічної компетентності;

2-й модуль – заходи із вдосконалення способів професійної діяльності;

3-й модуль – заходи щодо здійснення особистісно-орієнтованої діагностики;

4-й модуль – заходи з оптимізації морально-психологічного клімату в пожежно-рятувальних підрозділах;

5-й модуль – заходи щодо психологічного супроводу професійної кар'єри;

6-й модуль – заходи з оптимізації міжособистісної взаємодії в пожежно-рятувальних підрозділах.

Модулі характеризуються власними цільовими установками, тимчасовими рамками і комплексом відповідних мір та заходів, а також реалізуються паралельно в цілісному процесі психологічної корекції професійних деструкцій у пожежних-рятувальників.

Аналіз результатів професійної підготовки пожежників-рятувальників свідчить, що понад 90% з них прагнуть стати високопідготовленими, усвідомлюють необхідність професійного розвитку. Потреба в удосконаленні своєї професійної діяльності як потреба, що ними переживається, стає для них джерелом активності в самоосвіті та самовихованні.

Результати опитування респондентів засвідчують, що 53,2% не вдається в ході службової практики застосувати психологічні знання, що сприяють професійному розвитку і росту, 41,2% – використовують їх у край рідко, і лише 5,6% – постійно.

Також встановлено, що 81,3% опитаних пожежних-рятувальників не знайомі з передовим досвідом самопрофілактики професійних деструкцій і взагалі не мають уявлення про існування даних негативних явищ, вважаючи їх суто особистою проблемою, і відчувають, у зв'язку з цим, складнощі особистісного зростання.

Аналіз результатів експериментальної роботи дозволив відзначити позитивну динаміку оціночних показників експертного опитування за сукупністю двох груп критеріїв. Отримані показники говорять про прогресивну зміну оціночних показників, як у контрольній, так і в експериментальній групах. Однак показники, отримані пожежними-рятувальниками, що ввійшли до експериментальної групи помітно вище. Ця обставина підтверджує ефективність комплексу заходів, передбачених цільовою програмою.

Порівняльний аналіз отриманих даних показує, що в експериментальній групі досягнуто більш істотних результатів, ніж у контрольній, що підтверджує гіпотезу дослідження й обґрунтованість комплексу заходів, передбаченого цільовою програмою психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Розгляд теоретичних і прикладних положень психологічної корекції професійних де-

струкцій у пожежних-рятувальників дозволив дійти наступних висновків:

1. Освоєння особистістю професії неминує супроводжується змінами у структурі суб'єкта діяльності. Ці зміни мають, з одного боку, позитивний характер, коли відбувається посилення й інтенсивний розвиток якостей, які сприяють успішності в діяльності, з іншого – негативний характер, що проявляється у зміні, придушенні і навіть руйнуванні окремих компонентів структури особистості. Сформований в сучасній науковій теорії підхід визначає такі зміни як професійні деструкції.

2. Професійні деструкції в найбільш загальному випадку – це порушення вже засвоєних способів діяльності, руйнування сформованих професійних якостей, поява стереотипів професійної поведінки і психологічних бар'єрів при освоєнні нових професійних технологій, професії або спеціальності. Це також зміни структури особистості при переході від однієї стадії професійного становлення до іншої.

3. Встановлено, що суттєвим засобом уникнення і подолання професійних деструкцій у пожежних-рятувальників є профілактична діяльність, в системі якої психологічна складова займає найбільш значуще місце. Вона виступає стрижневим компонентом цілісної профілактики і реалізується на рівні первинної взаємодії між пожежним рятувальником і його безпосередніми командирами.

Процес психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників послідовно реалізується на двох рівнях: індивідуально-особистісному і групової взаємодії. При цьому важливо відзначити, що обидва рівні, у свою чергу, передбачають три ключові компоненти профілактичної психологічної діяльності: первинно-, вторинно- і третинно-профілактичний.

Змістовне наповнення процесу психологічної профілактики професійних деструкцій у пожежних-рятувальників передбачає взаємопов'язану і паралельно реалізовану сукупність напрямків діяльності суб'єктів і включає в себе: підвищення соціально-психологічної компетентності працівника; вдосконалення способів їх професійної діяльності; організацію системної особистісно-орієнтованої діагностики професійного профілю особистості; моніторинг та оптимізацію морально - психологічного клімату в пожежно-рятувальних підрозділах; психологічний супровід професійної кар'єри пожежних-рятувальників; оптимізацію міжособистісної взаємодії в підрозділах. Важливою обставиною є те, що вказані напрямки реалізуються широкою групою суб'єктів процесу при забезпеченні керівної - цілепокладаючої ролі безпосередніх начальників і психологів МНС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анциферова Л. И. Условия деформаций развития личности и конструктивные силы человека / Психология личности : новые исследо-

вання // под ред. К. А. Абульхановой, А. В. Брушлинского, М. И. Володиной. – М. : ИП РАН, 1998. – С. 31.

2. Арсеньев А. С. Глобальный кризис и личность / А. С. Арсеньев // Мир психологии. – М. : Фолиум, 1994. – 154 с.

3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Междунар. гуманит. фонд «Знание», 1996. – 308 с.

4. Миронова Т. Л. Самосознание профессионала / Т. Л. Миронова. – Улан-Уде. 1999. – 256 с.

5. Самоукина Н. В. Психология профессиональной деятельности / Наталья Викторовна Самоукина. – Санкт-Петербург : Питер, 2004. – 224 с.

УДК 159.94

Ушакова І.М., к. психол. н., доцент, доцент кафедри загальної психології НУЦЗУ;

Кубанов М.Ю., магістрант кафедри загальної психології НУЦЗУ

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА РІВНЯ ДОМАГАНЬ У КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ НУЦЗУ З РІЗНОЮ УСПІШНІСТЮ УЧБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Розглянуто особливості показників самооцінки і рівня домагань у курсантів та студентів НУЦЗУ з різною успішністю учбової діяльності.

Ключові слова: самооцінка, рівень домагань, самосвідомість, учбова діяльність, успішність діяльності, професіоналізм, адаптація.

Рассмотрено особенности показателей самооценки и уровня притязаний у курсантов и студентов НУЦЗУ с разной успешностью учебной деятельности.

Ключевые слова: самооценка, уровень притязаний, самосознание, учебная деятельность, успешность деятельности, профессионализм, адаптация.

Постановка проблеми. Самооцінка і рівень домагань кожної людини у певній мірі формують її самосвідомість та впливають на індивідуалізацію професійного вдосконалення і майже усі види діяльності особистості, у тому числі й учбову.

Головна потреба у більш детальному вивченні цих понять полягає в тому, що їх взаємозв'язки з іншими психологічними характеристиками все ще являються мало дослідженими та потребують більш широкого спектру емпіричних даних.

Із вчених, що займались вивченням самооцінки та рівня домагань вагомий внесок зробили: Л.В. Бороздіна, Д.М. Венгер, Р.Р. Валлахер, Н.О. Гульянова, І.С. Кон, І.А. Кудрявцев, С.Л. Рубінштейн, О.Т. Соколова, В.В. Столін, О.Г. Спиркін, П.Р. Чамата, І.І. Чеснокова та багато інших. В працях цих вчених показаний значний вплив самооцін-